

דבר העורכת

לימור זר-גוטמן

הסביבה שבה אנו חיים מורכבת מחלקים רבים; מעין פאזל שכל חלק בו חיוני ונדרש – האדמה שעליה אנו דורכים, חוף הים שבו אנו שוחים, האוויר שאנו נושמים, הצמחייה, בעלי החיים החולקים אתנו את הסביבה ועוד. כל חלק בפאזל הזה הוא עשיר ומורכב, כל חלק בפאזל הזה משפיע מאוד על חיינו פעמים רבות מבלי שנהיה מודעים לכך. כמו כל תחום בחינוך, גם נושא הסביבה מוסדר ומטופל באמצעות המשפט. הסדרים משפטיים שונים מעצבים את הסביבה באופן ישיר – למשל, חוק אוויר נקי, חוק שמירת הסביבה החופית, פקודת היערות; או באופן עקיף – מיסוי, חוק העונשין ועוד. מדובר בשורה ארוכה של הסדרים חוקיים מורכבים המושפעים, פעמים רבות, משיקולים שאין להם דבר עם נושא הסביבה.

בשנים האחרונות נכרת עלייה במודעות סביבתית בקרב החברה בישראל. מודעות זו הובילה לצמיחה משמעותית בחשיבותם של שיקולים סביבתיים בתחומי המשפט השונים, הן בחקיקה והן בפסיקה. הסביבה, כמו המשפט, היא תחום-על החובק עולמות תוכן רבים ומגוונים. עקב כך, המפגש בינה לבין המשפט מזמן סוגיות מאתגרות וחשובות. חלקו הראשון של גיליון זה מציג סימפוזיון בנושא "משפט וסביבה". המאמרים השונים בחלק זה מציגים כמה היבטים של התייחסות המשפט ככלל והדין בישראל בפרט לסוגיות שונות בתחום הסביבה. מנושאי המאמרים ניתן להבין עד כמה תחום זה הוא עשיר ומגוון ומצריך עוד מחקרים רבים בעתיד.

שניים מתוך ששת המאמרים בחלק הסימפוזיון מבוססים על מחקר אמפירי ראשון מסוגו. אני רואה בכך המשך למדיניות כתב העת המבקש לעודד מחקרים אמפיריים הואיל ויש בהם להציג מידע מדויק ומהימן השופך אור ייחודי על התופעה שמבקשים לחקור.

המאמר הפותח של הגיליון מאת פרופ' יפעת הולצמן-גזית עוסק בעצים עירוניים שהם חלק חשוב בסביבה שבה אנו חיים. המאמר מציג ניתוח סדור של הממשק בין משפט לעצים עירוניים בדין בישראל. לב ההסדר הקיים הוא מהלך חקיקה בן שני שלבים שבוצע בשנים 2008 ו-2012 ואשר מכוחו נוצר מערך הגנה על עצים שפועל בשלב התכנון של תכנית בנייה חדשה ובשלב הרישוי של הענקת רישיון כריתה או העתקה. המחקר האמפירי המוצג במאמר בחן את ממדי כריתת העצים העירוניים בהיתר מפקידי היערות האזוריים בין השנים 2010–2014. תוצאות המחקר מצביעות על קושי ביישום ההגנה החוקית ועל גידול בכמות הכריתות של עצים עירוניים. לנוכח תופעה זו ממשיכה הכותבת לבסס את טענתה שלפיה העצים חשובים מכדי להשאיר את גורלם למנגנון הבירוקרטי של רישיונות, וכי נדרשים צעדים שלובים של לקיחת אחריות על ידי השלטון המקומי והעלאת מודעות אצל הציבור לצורך הגנת עצים עירוניים.

המאמר השני בגיליון, מאת ד"ר עדי אייל וד"ר רונן הראובני המגיעים משתי דיסציפלינות שונות – המשפט ופיזיקה – עוסק במאבק המשפטי בקרינה הסולרית. המאמר מציג לראשונה מחקר אמפירי שאסף וניתח את מכלול פסקי הדין העוסקים בקרינה סולרית ממגוון הערכאות שדנו בנושא במשך למעלה מעשור (1997–2014). ניתוח הממצאים העיקריים שהעלה המחקר מאפשר למפות את האופן שבו נעשה שימוש בהליכים משפטיים כדי לתקוף את הצבתן של אנטנות במרחב הציבורי, כמו גם הליכים שנועדו להתנגד להמשך פעילותן של אנטנות קיימות. מיפוי זה מראה שההליכים המשפטיים עוסקים בטענות עקיפות המועלות נגד האנטנות, בדגש על פרוצדורות של הליכי תכנון ובנייה, וכמעט ללא דיון ברמות הקרינה עצמן, שהן המקור לחשש הבריאותי המובע בציבור. התמונה המצטיירת היא של העדפת דיון פרוצדורלי על פני מהות וכישלונם של הדיונים הפרוצדורליים בהשגת התוצאה המהותית – הגנה מפני קרינה. המאמר השלישי עוסק אף הוא בנוק בריאותי שאליו חשוף הציבור, והפעם מעישון מוצרי טבק בכלל וסיגריות בפרט. ד"ר תמיר שאנן וגיא אזולאי בוחנים אם ראוי לרתום את מערכת המס לצמצום השימוש במוצרי טבק, ועד כמה יעיל מיסוי זה בצמצום השימוש במוצרי טבק ובהטלת עלויות על המזהמים שיסייעו בהפנמת נזקיהם. לצורך כך הם בוחנים תחילה את הכלים המשפטיים העיקריים (פרט להטלת מס על מוצרי הטבק) שאימץ המחוקק בניסיונותיו להביא לצמצום השימוש במוצרי טבק. המשך המאמר הוא בסקירה מקיפה של ההסדר המשפטי הקיים בישראל ובשלוש מדינות מתפתחות ומפותחות במערכות המס שלהן בכל הנוגע לצריכת מוצרי טבק. מסקנת הכותבים היא שמיסוי מוצרי טבק אינו בלתי-מוצדק ומשיג חלק מהמטרות שלשמן אומץ. עם זאת, בשל ההשלכות החלוקתיות השליליות שבמס מסבירים הכותבים שיש לייעד את ההכנסות מהמסים או לכל הפחות אחוז מתוכן למאבק בשימוש במוצרי הטבק.

המאמר הרביעי עוסק בהגנה על בעלי החיים החולקים אתנו את הסביבה. ד"ר אסף הרדוף מצביע כי אמנם החקיקה בישראל מגנה על בעלי החיים בישראל מפני התאכזרות והתעללות, אולם היא אינה מגנה על בעלי החיים מחוץ לישראל, וזאת כאשר אותם מעשים נעשים בחו"ל, בשיטתיות ובהמשכיות, ותוצרי הסבל מיובאים לישראל עבור צרכנים ישראלים. המאמר מראה כי שני הצידוקים הקיימים להבחנה זו אינה תקפים. לגבי הצידוק הראשון הפורמלי המבוסס על דיני העונשין מציע המאמר פרשנות שלפיה יבוא תוצרי ההתעללות בבעלי חיים לישראל היא עברה פלילית נגזרת. לגבי הצידוק השני הנורמטיבי מוסבר מדוע מה שאסור לעשות לבעלי חיים בשטח מדינת ישראל, אסור לממן בשיטתיות בשטח מדינת ישראל גם כשהמעשה נעשה הרחוק מגבולותינו.

במאמר החמישי מתמודד ד"ר איתי אליאב עם הבעייתיות לסביבה הגלומה במינימליות השלטונית שבה הפילוסופיה הליברטריאנית של רוברט נוזיק מצדדת, ועם הקושי שתאוריה זו מציבה בפני פיתוח הרגולציה והחקיקה הסביבתית. המאמר דן במפגש בין הליברטריאניזם של נוזיק לסוגיות סביבתיות בנות זמננו ומראה שנוצרים אפשרות ואף הכרח בפיתוח הרגולציה הסביבתית. המאמר אף מוכיח שמבחינה תאורטית, עקרונות הליברטריאניזם תומכים בהתערבות ממשלתית ובפיתוח חקיקה ורגולציה בתחום הסביבה, אף כי בתחומים אחרים הם שוללים זאת.

דבר העורכת

המאמר השישי החותם את חלק הסימפוזיון של "משפט וסביבה" עוסק באחד ממשאבי הטבע החשובים שיש לישראל – החופים והמרחב הימי. עו"ד ציפי איסר איציק מציגה את שלל השימושים והסיכונים הסביבתיים בהם ואת אסדרתם במשפט הישראלי. המאמר מראה כי המציאות הרגולטורית מתאפיינת בתפיסה סקטוריאלית, מופעלת בידי רגולטורים שונים, ונעדרת מנגנון תיאום ביניהם. מסיבה זו נכשלת הרגולציה לאורך השנים, וכשליה השונים מפורטים גם הם במאמר. המאמר מציע לעבור למדיניות על בסיס העיקרון של הניהול המשולב של המרחב הימי, שהוא עיקרון דומיננטי במסמכים בין-לאומיים, וזוכה לתמיכה רחבה במחקר האקדמי ובמסמכי מדיניות.

הגיליון כולל עוד שני מאמרים. הראשון, מאמרו של פרופ' דניאל סינקלר מציג את חוק החולה הנוטה למות, התשס"ו–2005 כתולדה של פשרה מעניינת בין המשפט העברי לדמוקרטיה ליברלית. המאמר מוכיח שבהסדר המשפטי הייחודי הקיים בחוק זה, השונה מההסדר במשפט האנגלו-אמריקני. הדמוקרטיה התפשרה על ידי קבלת תורת האוטונומיה החלשה של הר' פיינשטיין, וההלכה התפשרה על ידי קבלת דעת המיעוט שלו בתור הפסק המכריע בסוגיה. עיקר המאמר מוקדש להבהרת הבסיס ההלכתי לפשרה זו הנמצא בתשובותיו של הר' משה פיינשטיין המכונה במאמר "תורת האוטונומיה החלשה". וליישומה של הלכה זו בכל הנוגע לטיפול בחולה הנוטה למות.

המאמר השני, החותם את הגיליון, מאת עידן יהודה, עוסק בסכסוכים בין עוסק לצרכן ובבעיית תת-האכיפה השוררת בהם. המאמר מצביע על כשלי החקיקה הקיימת שאינה משיגה כלל את מטרתה כי, כפי שעולה מנתונים אמפיריים, הצרכנים אינם פונים להליכים המשפטיים הקיימים. המאמר ממשיך ובוחר את ההליכים החלופיים המרכזיים ליישוב סכסוכים ומסיק שלא כל הליך נתן פתרון מלא לבעיות שהוצגו, ועל כן שילוב ההליכים ישיג פתרון מיטבי של הבעיות. המאמר מעלה כמה הצעות שיובילו למצב שבו ניתן יהיה להפעיל את ההליך החלופי ליישוב סכסוכים בצורה מאוזנת לעוסק ולצרכן, ואף לעודד את השימוש בו בלא התערבות כופה.

לפניכם גיליון עשיר ומגוון הכולל סימפוזיון ייחודי ושני מאמרים נוספים העוסקים בנושאים שעליהם טרם נכתב.

***

אני מבקשת להודות לכל העושים במלאכת הכנת גיליון זה. תודה מיוחדת לעורך המשנה הפורש אלעד שרעבי שעבד על חלקו הארי של גיליון זה; תודה לשני עורכי המשנה הנוכחיים שתרומו גם הם לגיליון זה – יניב הרשקוביץ ורן קינן המפגינים שעה-שעה מסירות ויכולת גבוהה בעבודת המערכת; לחברי המערכת המצוינים שהשקיעו בכל מאמר; לעורכת הלשונית אמירה כהן; ובמיוחד לכותבים ולכותבות המשובחים ולשופטים האנונימיים.